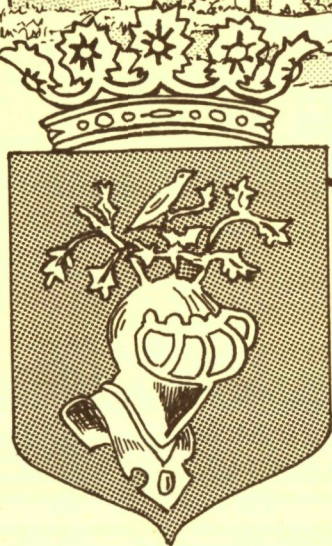
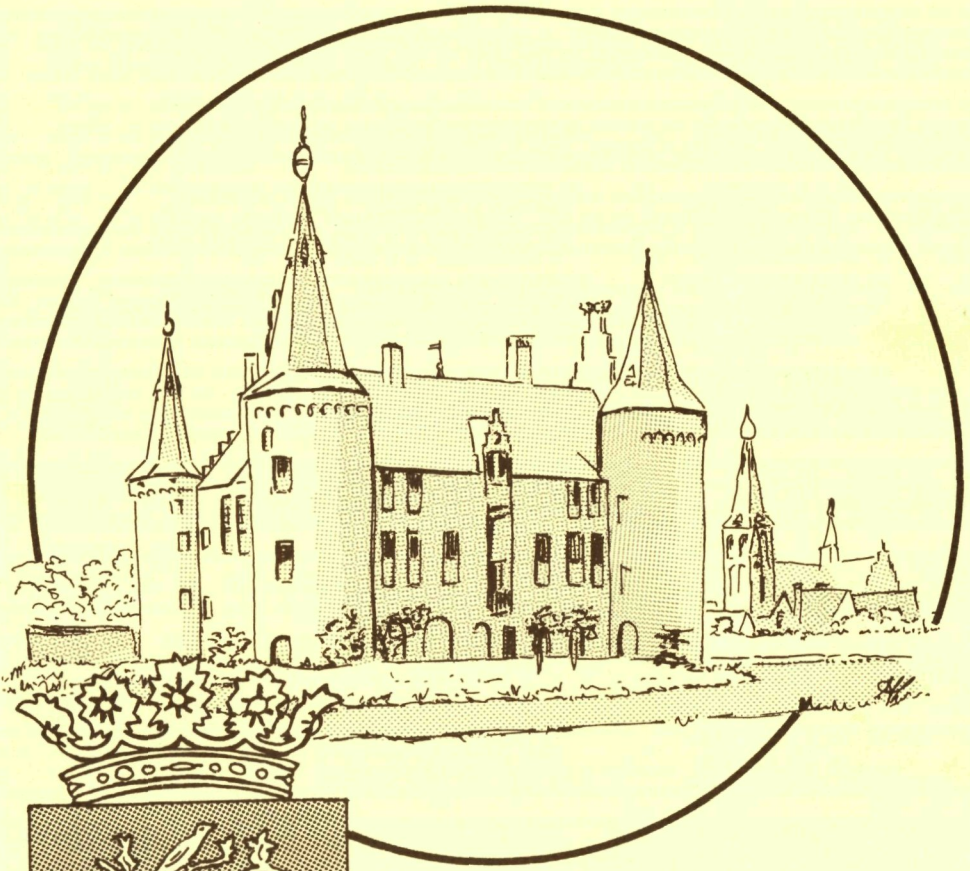

86/4

Heemkroniek

Heemkundekring
"Peelland"

**EIGENDOM
HEEMKUNDEKRING
HELMOND-PEELLAND**

**Uitgave van Heemkundekring
HELMOND**

Peelland

Opgericht 24 Mei 1948

**December 1980 nr. 4
inhoud**

De verdwenen burcht van Helmond	
door J.H. van Hooydonk	145
De voorgeschiedenis van de Hatéma	
door Jac. Heeren	154
Een garenblekerijtje te Mierlo	
door Giel van Hooff	159
Archiefnieuws	
door J.J.F. de Waal	173
Nooit gezien misschien ?	177
Bericht van de archeologische werkgroep	
door A. Swinkels	179

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

SECRETARIAAT EN ABONNEMENTEN

Mevr. H. Söhngen-Van Gotum,
Dr. Ariënslaan 19,
5707 CX HELMOND.
tel.: 23946

REDACTIE:

J.H.v. Hooydonk
G.v. Hooff
H.A. van Krieken

REDACTIE ADRES:

Bakelsedijk 59,
5701 HB HELMOND.

KRINGLIDMAATSCHAP INCLUSIEF

ABONNEMENT: f 25,— per jaar

ABONNEMENT ZONDER KRINGLID-
MAATSCHAP: f 10,— per jaar
PENNINGMEESTER

p/a Keizerlaan 12,
5708 EE HELMOND
Giro: 2641099
Bank: AMRO-bank Helmond,
rek.nr. 48.80.23.300

DE VERDWENEN BURCHT VAN HELMOND

door J.H. van Hooydonk

In een in oktober 1980 gepresenteerde inspraaknota (1), maakt het Helmondse gemeentebestuur het voornemen bekend om op het voormalige fabrieksterrein "Carp" een woonwijk te stichten. Ofschoon bekend verondersteld mag worden dat juist dat terrein een van de meest historische plaatsen is van het oudste Helmond, is dit in genoemde nota volledig over het hoofd gezien.....

Die stadshoek vormde vóór de 15e eeuw Helmonds prestedelijke kern. Daar lag de oude burcht en er dicht naast de oudste parochiekerk.

Eerst in de 19e eeuw is deze historische grond overboud en verkommerd.

Afbraak van het fabriekscomplex geeft een unieke kans op

- het blootleggen en zichtbaar maken van indrukwekkende resten en het opnemen ervan in een plantsoen-aanleg. Voor de van groen verstoken wijk Helmond-West een verademing;
- het opvullen van een gat in de Helmondse geschiedenis van de 12e tot de 15e eeuw.

Nu kan dat nog. Die kans gaat verloren als in de genoemde nota voorzieniesnelle bebouwing doorgang vindt.

Historische gegevens:

Over de burcht van Helmond is vrijwel niets bekend. Afbeeldingen en beschrijvingen ontbreken. De bouwgeschiedenis is niet overgeleverd. Eerst in 1314 duikt de burcht in de archieven op (2). In dat jaar beleent hertog Jan van Brabant de heerlijkheid Helmond aan Jan Berthout, heer van Berlaer. In die beleningsoor-konde krijgt heer Jan naast het dorp, de molen en het

Park ook het "Huis" in leen. Dat huis is van voldoende militaire allure. Immers, de hertog claimt tegelijk het recht daar een garnizoen te legeren, indien noodzakelijk.

Het "oppen huis" van Helmond is onderdeel geworden van het Brabantse verdedigingssysteem. Tot ongeveer 1400 wonen daar de Heren van Helmond tot zij het huidige kasteel betrekken.

Een kleine eeuw voor de belening van 1314, was de Heerlijkheid Helmond in het bezit gekomen van Hertog Hendrik I van Brabant. In 1235 - vijftien jaar later al - vermaakt hij de Heerlijkheid aan zijn bekende en veelgeplaagde dochter Maria van Leuven (3). Zij was de weduwe van de van zijn troon gestoten en kort daarop gestorven Duitse Keizer Otto IV. Gewend aan de luxe van het Duitse Hof en bekend met de cultuur van haar tijd, bleef zij zich omringen met een hofhuoding. Ook als zij tussen 1235 en 1260 regelmatig in Helmond woont.

Dat deze hier inderdaad gewoond heeft, wordt duidelijk in haar testament. Daarin schenkt ze aan de door haar gestichte abdij "Keizerinneplaats" in het Helmondse Binderen al haar "bedden, linnen en geheel het huisraad dat ze in Helmond heeft" (4).

Vond ze in 1235 in Helmond een burcht? Was die, gezien haar keizerlijk verleden, geschikt voor haar en haar hofhouding? Heeft ze dat gebouw aangepast aan haar eisen? Niets hiervan is vermeld.

Waarschijnlijk stond er toen al een versterkte woning in Helmond. Om die hypothese te versterken, is het nodig terug te gaan naar de 12e eeuw.

Tussen 1135 en 1178 schonk een zekere Stephanus aan de abdij van Floreffe zijn "curtis de Helmont". Genoemd domein werd echter nooit aan Floreffe overgedragen, wel de centrale hof, de domeinshoeve. De Heerlijkheid bleef in lekenhanden.

Als in 1199 een "Heer Godfried van Helmont" genoemd wordt, komen we misschien de bouwer op het spoor van een nieuw bestuurscentrum: de burcht van Helmond (5).

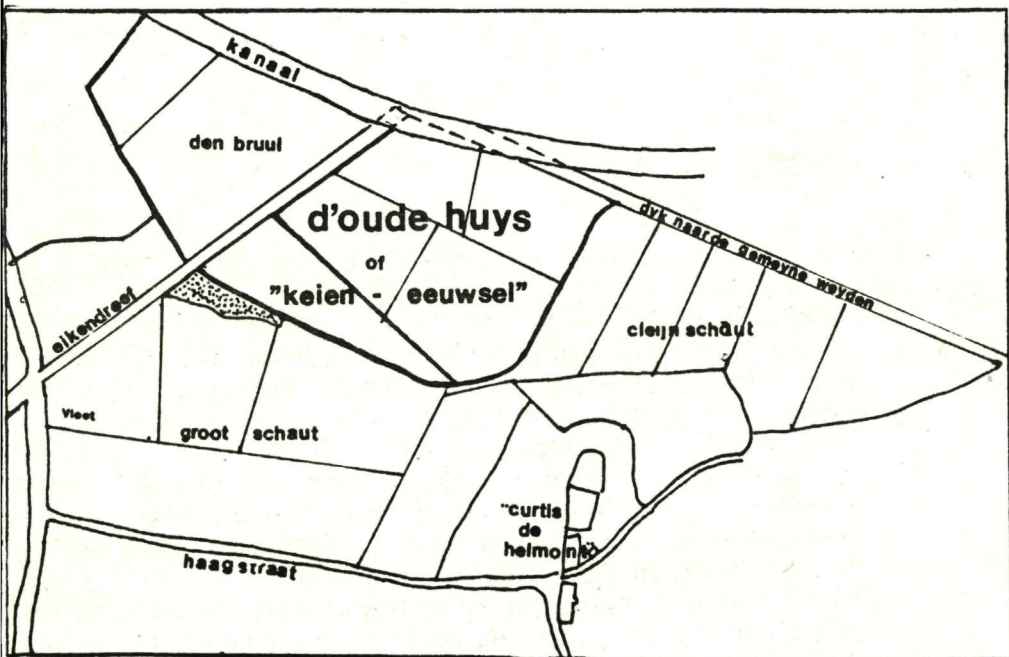
Voorzichtige hypothese:

De oude burcht van Helmond kan ontstaan zijn, na schenking van "den auden Hoff" aan Floreffe vóór 1178. De nieuwe burcht komt dan in 1220 in handen van de hertog van Brabant, werd kort daarna de woning van ex-keizerin Maria van Leuven.

In 1314 wordt de burcht beleend aan Heer Jan van Berthout om rond 1400 te worden afgebroken en in de vergetelheid te raken.

Waar lag die burcht?

In 1426 wordt de afgebroken burcht voor het eerst zijdelings vermeld. Bij de beschrijving van een perceel achter de Kamstraat (nu Kegelbaan) blijkt dat perceel te liggen aan "den dijk daer men wileneer ter Borch uut plach te gaan" (6).

Het terrein van de oude burcht
aan de voet van de domeinhoeve.

In 1490 komt op een lijst van landerijen van de Heer van Helmond een wei voor, die "doude huys" genoemd wordt. Waar die wei lag, wordt al duidelijker in 1501 als de zusters van het klooster in de Haghe een beemd kopen, genaamd "den Schaut", gelegen "in de Haghe naast de erfenis des Heeren van Helmond, geheeten 't Oude Huis, strekkende van de rivier de Aa tot aan de straat".

In 1548 wordt van het Biesenstraatje - nu Smalle Haven - gezegd "dat het ging naar het Oude Huis of Slot van Helmond, dat daar vroeger gestaan had en verder naar de voormalige parochiekerk in de Haghe".

Het duidelijkst is een uitspraak uit het eind van de 17e eeuw: "Het oudt Huis is een wei..., die stroomopwaarts grenst aan een wei genaamd "den Cleyn Schaut" en stroomafwaarts aan de dijk, die loopt van de (kasteel)tuin naar het Park en en oostelijk aan een dijk die vanuit die (kasteel)tuin tussen de gemene weiden doorloopt en verder stroomafwaarts naar een wei genaamd "den Bruch" (7).

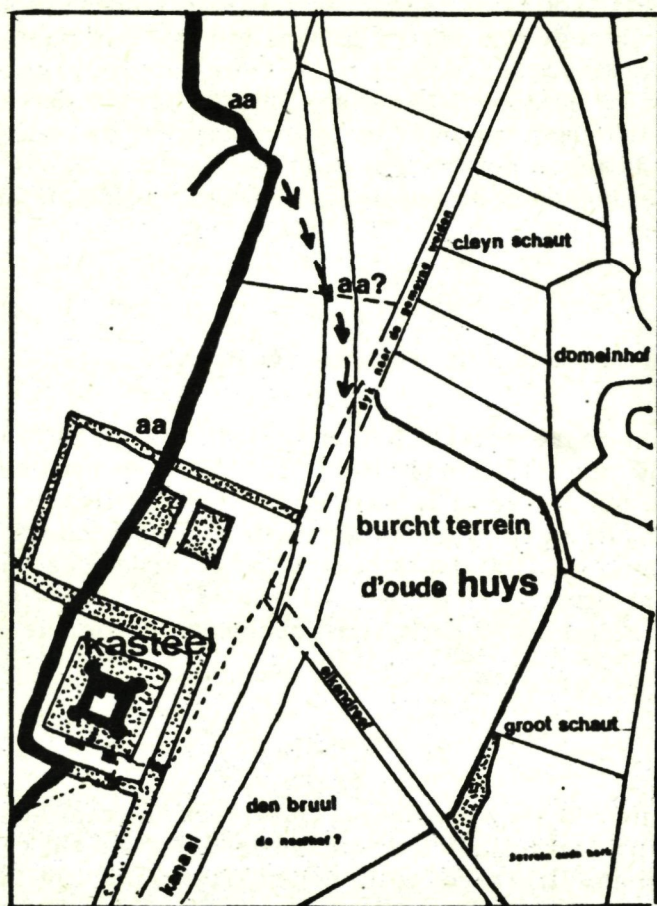
Die wei werd door Heeren in zijn geschiedenis van het Kasteel-Raadhuis terecht geïdentificeerd met het perceel waarop het fabriekscomplex Carp ligt (8). De juiste omvang van het perceel was hem niet duidelijk.

Heeren noch Frenken gebruikten als bron het kadastrale Minuteplan van 1829 (9).

Die kadasterkaart openbaart na geduldige studie een groot aantal nieuwe aspecten:

- de kadasterkaart toont duidelijk een jongere percelering over de oudste perceelindeling heen. De jongere perceelverdeling - d'oude Huys - wist een gedeelte uit van de oeverweide de Schaut gelegen aan de voet van de domeinhof van voor 1178.
Zorgvuldig is er voor gewaakt de overgeleven fragmenten van de Schaut via een zeer smalle corridor met elkaar in verbinding te houden, een smalle reep tussen de Cleyn Schaut en Groot Schaut.
- De terreinbegrenzing van "d'oude Huys" vertoont de vorm van een halve cirkel, typerend voor de ronde burchten uit de 12e en 13e eeuw. Die halve cirkel is nog zichtbaar in het tracee van de huidige Trambrugweg.

- Aan de westelijke zijde, tegen de Eikendreef aan, lag nog in 1829 een "waardeloos" gebied, laag en met kreupelhout begroeid. Restant van een gracht?
- Over de Eikendreef heen, zet de percelering zich voort en omvat dan de weide "Den Bruul". Lag daar de neerhof, een complex van dienstgebouwen, behorende bij de burcht?

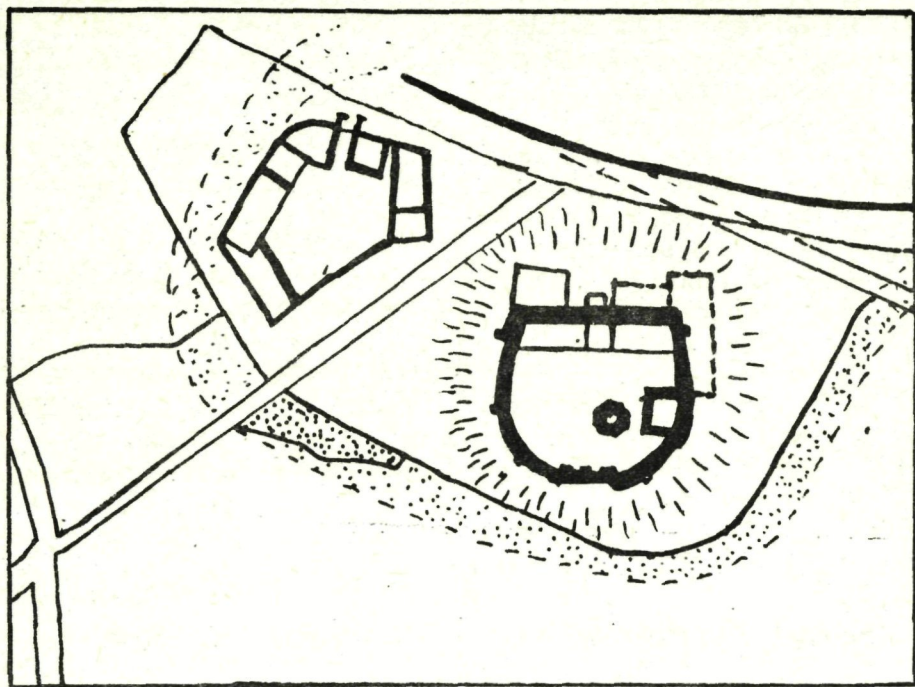
Overzicht van de plaatsen waar de drie elkaar opvolgende ridderlijke centra van het oude Helmond in de terreinpercelering kunnen worden teruggevonden.

- Vanuit het hart van het terrein loopt de Eikendreef en verbond de burcht met de laathoeve Vehuse. Ook deze weg is van jongere datum als de Mierloseweg, die vreemd gekruist wordt. De Eikendreef is kennelijk gelijk met de burcht aangelegd.
- Na het verlaten en wegschenken van de domeinhof werd een terrein in de onmiddellijke omgeving ervan uitgezet voor de bouw van de nieuwe burcht. Slechts een smalle corridor scheidt de domeinhof van de burcht.
- Rond 1400 is de loop van de Aa nabij het Groenewoud drastisch verlegd om de grachten van het huidige kasteel te voeden. Uit de dalbreedte van de Aa ter plaatse en uit de door de Aa afgeschuurde holle kant van de Haghe mag geconcludeerd worden, dat de oude bedding vlak tegen het terrein van "d'oude Huys" heeft gelopen en daardoor de gracht kon voeden rondom de nieuwe burcht.

Wat voor soort burcht heeft daar gestaan?

Het recht om versterkte huizen te bouwen, berustte tot in de 11e eeuw nog uitsluitend bij de vorst (10). Eerst in de tweede helft van de 12e eeuw namen ook kleinere Heren, ridders, het recht in eigen handen voor zichzelf een versterkte woning te bouwen. Uit Holland is bekend dat de graaf daar pas in 1199 dat recht aan zijn ridderschap toestond, op voorwaarde evenwel dat zo'n burcht altijd werd opengesteld voor de graaf.

Voor Helmond sluit die nieuwe ontwikkeling fraai aan bij het tijdstip, waarop Godfried van Helmond een burcht gebouwd kan hebben. Hij treedt op in een charter van 1199. Oudste vorm van zo'n burchtcomplex: een groep houten bouwwerken op een door uitgraving van grachten wat opgehoogd terrein, omgeven door een aarden wal, met of zonder palissaden. De grond onder "d'oude Huys" moet daarvan nog sporen vertonen.

Voor de gefingeerde invulling van het burchtterrein is gebruik gemaakt van de opgegraven plattegronden van de burcht van Heusden uit de 12e eeuw. Deze "falsificatie" is slechts bedoeld om een indruk te geven van wat gevonden kan worden.

Zo'n burchtcomplex blijft overal in de Nederlanden tot aan het einde van de 13e eeuw uitsluitend in een ronde vorm voorkomen. Centraal op het burchtterrein de donjon, een houten toren, gelijkvloers niet bereikbaar. In de eerste verdieping de ingang, door een trap te bereiken, die bij gevaar weggenomen kan worden. Het toreninterieur: gelijkvloers opslagruimte, het woonvertrek op de eerste verdieping en het slaapvertrek op de tweede (11).

In Helmond zijn bij de bouw van het ketelhuis van Carp zware eiken balhen aangetroffen. Palissade of donjon?

Ook is een donjon mogelijk tegen de palissadenwand aan. Dit laatste type zou in Helmond kunnen worden aangetroffen, gezien de relaties in de 12e eeuw tussen Heer Heribert van Heeze en Helmond (3). In Heeze is in het sterk verbouwde slot Eymerick uit de 12e eeuw een halfcircelvormige burcht teruggevonden met zware poortgebouwen en een woning tegen de weermuur (12).

Dit houten burchtcomplex moet later zijn vervangen door een stenen. In 1603 wordt het terrein "d'oude Huys" ook keien-eeuwsel genoemd. Een duidelijke aanwijzing dat er veel puin in voorkwam. Geen puin van baksteen maar van veldkeien. In Kessel werd in de ronde burcht daar, ook een 12e eeuwse muur van veldkeien aangetroffen.

Archeologisch onderzoek zal kunnen uitmaken of in het terrein nog veldkeien of tufsteen teruggevonden wordt. Dat materiaal wijst op bouwen vóór het eind van de 12e eeuw. Dan eerst wordt baksteen weer toegepast. Vondsten van baksteen kunnen wijzen op activiteiten van ex-keizerin Maria van Leuven.

Een openlegging van het terrein "d'oude Huys" kan voor de studie van de oudste kastelenbouw in Nederland van groot belang worden en opent voor Helmond de mogelijkheid een indrukwekkende getuigenis van zijn oudste feodale geschiedenis voor iedereen zichtbaar te maken en te houden.

Helmond, let op Uw saack!

NOTEN

1. "Van werkplaats naar woonwijk, praten over Carp en Usfa". Uitgave informatiewinkel Helmond-West en het ontwikkelingsburo Helmond. Helmond, 1980.
2. Krom-Sassen: Oorkonden betreffende Helmond.
's-Hertogenbosch, 1884, charter IX, pag. 9.
3. H.P.H. Camps: Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312, dl. I, 1 charter 117.
4. A.M. Frenken: De Cistercierinnen abdijs Binderen bij Helmond.
In: Citeaux in de Nederlanden dl. VII. Westmalle, 1956.
5. J.H. van Hooydonk: Het oudste Helmond, een jonge nederzetting in het oude Peelland.
In: de Vlasbloem, Helmonds Historisch Jaarboek dl. I, 1980. Zie daar ook de uitgebreide literatuur over dit onderwerp.
6. A.M. Frenken: Helmond in het verleden. Pag. 357.
Helmond, 1975.
7. J.J.M. Heeren: Het oudste Kasteel van Helmond.
In: Taxandria XXXI - 1924. Pag. 19-23.
8. J.J.M. Heeren: Geschiedenis van het Kasteel-Raadhuis en de heren van Helmond. Helmond, 1938.
9. Kadasterkaarten van de gemeente Helmond, opgemaakt in 1829 door Fritsens, landmeester van de eerste klasse en "Oorspronkelijke aanwijzende tafel der grondeigenaren en der ongebouwde en gebouwde vaste eigendommen, benevens van derzelver inhoudsgrootte, klassering en belastbaar inkomen volgens het kadaster". Gemeente-archief Helmond.
10. J.G.N. Renaud "Le Chateaux du XIIIe siecle aux Pays-Bas, bilan de vingt cinq années de recherches".
In: Berichten van de Rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek 23 - 1973.
11. Paul E. van Reyen: Middeleeuwse kastelen in Nederland. Haarlem, 1979.
12. Dorian Kransberg en Hans Mils: Kastelengids van Nederland-Middeleeuwen. Bussum, 1979. Hierin plattegrond en beschrijving van kasteel Eymerick.

DE VOORGESCHIEDENIS VAN DE HATEMA

door Jac. Heeren

bewerkt door Giel van Hooff

Naast zijn werk voor deze firma zorgde Piet de Wit ook nog voor de afzet van eigen fabrikaat en daarbij liet hij het niet. Volgens Jos van Wel handelde hij in die dagen in allerlei voorkomende artikelen en reisde hij voor de firma's die hij vertegenwoordigde de halve wereld af. Ofschoon Piet de Wit maar enkele jaren op kostschool gezeten had (2), wist hij zich in het buitenland zeer goed te redden en sprak hij met het grootste gemak Engels, Duits en Frans. Algemeen beschaafd Nederlands kon hij echter schijnbaar niet geleerd krijgen. In welk Nederlands gezelschap hij zich ook bevond, Piet de Wit bleef zich stevast van het Helmondse dialect bedienen.

Zij broer Willem de Wit, die tegelijk met Piet zijn positie bij de N.V. Ned.Text.- Industrie op Karelstein was kwijtgeraakt, kwam eveneens bij Prinzen & van Glabbeek aan de slag. Hij werd hoofdzakelijk belast met het onderzoek van de grondstoffen- voorzover dit toen reeds geschiedde- en was voornamelijk werkzaam in de ververij-afdeling. Bij zijn inschrijving in het bevolkingsregister van Helmond staat Willem de Wit dan ook als "chemist" aangeduid.

Begin 1902 kwamen de (in 1900 plotseling uiteengevallen) kinderen de Wit weer bij elkaar te wonen, toen de jongste zus, Toos, van kostschool terugkwam en de huishouding ging doen. Het gezin betrok het grote herenhuis tegenover het stationsgebouw, later jarenlang bewoond door de familie van de Kemenade. Behalve de twee genoemde broers kwam ook de jongste broer, Theodoor, die kantoorbediende was, vanuit Nijmegen in Helmond te wonen. Tijdens een van zijn eerste voetbalwedstrijden hier, liep hij een zodanige blessure op, dat hij voor zijn leven verminkt werd. Voor zijn herstel verbleef hij een tijdlang in het gezin van zijn oom, André van Hoeck (de latere burgemeester van Helmond), maar toen het gezin weer ging samenwonen, kwam ook Theodoor inwonen. Hij hielp zijn broer Piet

en zijn neef Kobus bij hun eerste pogingen om weer een nieuwe fabriek te starten, waarbij hij zich voornamelijk met de boekhoudkundige kant van de zaak belastte.

Naast de familie de Wit woonde in die dagen een eigenaardige oudere heer, een zekere J.L. van Eyck, die naast zijn huis een weverijtje begonnen was. (3) In 1906 kreeg hij een concessie om zijn weverij om te zetten in een confectiefabriek, waar in hoofdzaak schorten werden gemaakt. (4) Zoals oude van dagen mij vertelden, bracht Piet de Wit in dat fabriekje menig uur door. Ongetwijfeld heeft toen bij hem de gedachte gespeeld om zelf ook weer als zelfstandig fabrikant aan de slag te gaan.

P. DE WIT Jr.

Telegraphic address:
DEWIT HELMOND.

Int. telf. No. 47.

A. B. C. code 4th edition used.

Helmond, 9 Mei

1907

Waarlijk Prinzen, van Glabbeek
(Alhier)

Mijnne Heeren,

Gedieve mij per omgaande Uwe
interste notieering te doen toekomen
voor;

116	- 4 G	a 25 corpes	44" x 72"	in 11 des fins
115	- 2 G	a " "	" " "	" "
117	- 2 G	" " "	56" x 80"	" " "
118	- 2 G	" " "	" " "	" " "

Des fins in kleuren als kwaliteitsstaal
hierin. Prijs tot b. Adam

Maar een andere zaak had nog meer zijn aandacht. Jos van Wel wijst er op in zijn "in memoriam", gewijd aan Piet de Wit, in de Helmonds Courant van 19 februari 1947. Hij schrijft dan o.a. : " Toen de Wit op sluis VII moest wijken uit de katoentjesweverij vond hij met zijn neef Kobus de Wit, uit de Ameidestraat, de dekenweverij uit. Hij maakte dekens uit vodden, het begin van een grote industrie." Door talrijke gesprekken met oudere wevers te voeren, die in die tijd op een of andere manier bij deze 'industrie in wording' betrokken waren, is het mogelijk geworden de wordingsgeschiedenis van deze deken-industrie enigszins te reconstrueren.

Kobus de Wit was van zijn eigenlijke beroep bakker, maar hij was bezeten van uitvindingen, en aan deze hobby besteedde hij al zijn tijd en geld, waaronder ook zijn broodwinning leed. Hij kon gelukkig rustig zijn gang gaan, want hij was ongehuwd. Hij had bij zijn zusters, die in de Ameidestraat een zaak in dameshoeden dreven, zijn tehuis. Kobus meende vooral op het gebied van de textiel capaciteiten te hebben en hij richtte bij zijn experimenten vooral zijn aandacht op dit terrein. In een pakhuis achter Jos Bezemer, die met een nicht van hem getrouwd was, was Kobus rond de eeuwwisseling dus driftig met proef bezig en zijn aandacht ging vooral uit naar het hergebruik van katoenafval, dat, gesponnen, de inslag zou kunnen vormen voor het weven van moltondekens. Dit idee werd toen al veelvuldig in de praktijk toegepast in het buitenland, vnl. in het Rijnland en in Saksen. Zijn raadsman in deze was de heer Schrörs, die in de Elzas, op de Watermolenwal (nu parkeerterrein achter V&D) een garentwijnerij had.(5)

Helmond, den 5. November 1902.

Machinale Twijnerij en Ververij.

J. C. Schrörs, Helmond.

FACTUUR

an de Heeren Lingen van Gladbach Weverij Hier
voor onderstaande goederen. Betaald aan op maanden of a. contant met % korting.

Nr. 5 101 A. 1/2 double grip

per 10 50/50 50

HOOFDSTUK 2 : HET COMPAGNONSCHAP MET NEEF KOBUS.

Piet de Wit, die nog steeds de droom koesterde om nogmaals baas over een eigen, grote, fabriek te worden, zag het geëxperimenteer van zijn neef maar met een geringschattend oog aan. Maar het basis-idee kwam hem toch niet zó slecht voor, dat hij het niet in de praktijk wilde uitproberen. Met zijn neef Kobus kwam hij tot een soort compagnonschap: Piet zorgde voor de in- en verkoop, terwijl Kobus zich meer met de interne gang van zaken zou belasten. In het begin beperkten zij hun produktie tot de vervaardiging van dweilen. Grauwe, zeer grof geweven doeken werden door een paar buitenwevers vervaardigd. (6) en bij Kobus de Wit in zijn experimenteer-ruimte op de gewenste lengte in stukken gesneden. Een paar vrouwen en meisjes (waarvan mijn zegsman zich nog met name Truus Essers en Truus Hermans wist te herinneren) zoomden deze lappen op enkele handnaaimachientjes. Die lappen werden als dweilen in de handel gebracht. Kobus de Wit, die toen zoveel als directeur was, zat daar in die ruimte ook erbij op zijn kantoorstoel, een rol paklinnen of jute. Enige afstand tussen hem en (zijn nog kleine) groep ondergeschikten schijnt er niet bestaan te hebben. Men ging op gelijke voet met elkaar om. De gemoedelijke omgang tussen de patroon en het personeel blijkt bv. uit het ontstaan van de bijnaam van Kobus: 'Kobuske Pomptus'. Een van de arbeiders, die voor zijn werk water nodig had, riep tot zijn baas: 'Kobuske pompt 'ns', en sindsdien liep de nieuwbakken ondernemer met deze bijnaam rond.

Machinale Riet- en Hammakerij.

J. C. SCHRÖRS, Helmond.

FACTUUR voor den HEER.

even so and better than I did.

ver onderstaande perken, behouden op ~~aan~~^{aan} ~~van~~^{van} de koning.

ELMOND, 1892

[illegible]

NOTEN BIJ JAC. HEEREN.

- (2) Piet de Wit had bij de Eerw. Broeders te Weert op kost-school gezeten. Zijn verdere technische opleiding ontving hij aan de Kon. Preussische Hôhere Textilschule te M.-Gladbach.
- (3) 4 oktober 1902 sloot Jan Leander Joseph M. van Eyck, fabrikant te Gemert samen met Lambert ter Brake Aleiduszoon, koopman te Amsterdam, een vennootschap onder de firma 'Huysmans en van Eyck'. Doel: het fabriceren en in de handel brengen van katoenen en linnen manufacturen. Het fabrieksgebouw stond in de Waardstraat en was waarschijnlijk overgenomen van Frans Huysmans, een kleine Helmondse textielabrikant.

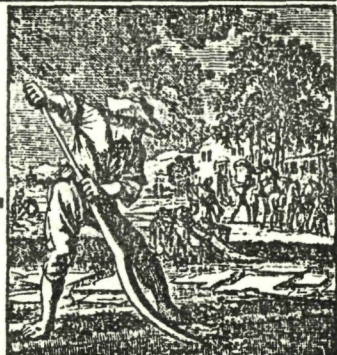
Bij akte van 30 maart 1904 werd deze ven.schap weer ontbonden, nadat op 8 maart 1904 de openb. verkoop van fabrieksgebouw en inboedel (w.o. 25 weefgetouwen) had plaats gehad. Van Eyck verwierf het recht om de firma alleen voort te zetten. In 1906 liet hij een confectiefabriekje bouwen op de hoek Bindstraat- oude Hemelrijksestraat. Een succes schijnt ook deze onderneming niet geweest te zijn, want november 1909 werd het gebouw en de daarin gebezigde gasmotor weer verkocht.

- (4) Piet de Wit zat al langer in de confectie bij akte van 31 dec. 1896 werd door hem een vennootschap gesloten met Willem van Hout, onder de firma naam 'Confectiefabriek Holland', begonnen 18 december 1896 tot ult. dec. 1901. Doel: het fabriceren van gemaakte kledingstukken en het drijven van een en-gros handel daarin.
- (5) Johan Conrad Schrôrs (geb. 2 juli 1844, Munchen-Gladbach, gest. 26 mei 1917 te Helmond) had een machinale riët- en kammenmakerij op de Gedempte Haven, waaraan hij in 1896 nog een twijnerij en ververij verbond. Rond 1911/1912 kende het bedrijfje zijn grootste personeelsbezetting: $\pm$ 30 personen, voor het merendeel vrouwen.
- (6) Bericht in 'Het nieuws van de Week', 28 mei 1902: de fa. de Wit en Co. heeft een twintigtal wevers te Mierlo aangenomen tot de fabricage van dekens'.

EEN GARENBLEKERIJTJE TE MIERLO

IN DE 19^e EEUW.

door G. van Hooff

INLEIDING.

In de tweede helft van de 18^e eeuw gingen de Helmondse weef-fabrikanten hun produktie en afzet los van hun vroegere opdrachtgevers, de Haarlemse bleekers en linnenhandelaren, organiseren. Voordien kregen zij (linnen) garen uit Haarlem geleverd en nadat, door hun tussenkomst, de stukken in Helmond geweven waren, zonden zij de weefgoederen ter verdere bewerking terug naar Haarlem. Daar werden de stukken gebleekt en over geheel de toenmalige bekende wereld ter verkoop verspreid. Door allerlei oorzaken raakten de eens zo beroemde Haarlemse linnenblekerijen in de loop van de 18^e eeuw steeds meer in verval en daardoor bleven de opdrachten uit die stad ook steeds meer achterwege. Degenen in deze omgeving die als tussenpersoon voor de Haarlemse ondernemers gediend hadden waren voor hun verdere kostwinning nu wel genoodzaakt om een eigen, zelfstandige nijverheid op te bouwen. Bij deze heroriëntering van de Helmondse textielondernemers (waaronder veel nieuwkomers) tot vrije zelfstandige weeffabri-ceurs moesten zij overallerlei nieuwe vaardigheden & kennis beschikken. Zo kwamen zij in het begin voor (hen onbekende) technies-organisatorische problemen te staan: zij moesten nu zelf voor de opbouw van een afzetmarkt zorgen, de inkoop regelen, de organisatie van het werk in én buiten de fabriek eiste nu veel meer aandacht, ze moesten een (veel ingewikkelder) boekhoudkundig systeem opzetten enz. Een andere voorwaarde voor het welslagen van hun onderneminkjes was het verwerven van de nodige technische kennis van de voor- en nabewerkingen van garen en stof.

De Bleeker.
 Wat pocht ghy op uw Sind'lyckheid,
 Diët Kleed der Zielen vuyl verslyt.

Is't Linnenkleed nuw vuil geraakt,
 Het word weer suiverwit gemaakt;
 Maar't Binnen kleed, dat God sou haagen,
 Ontbreekt het waater en den Seep,
 En word, tot stinckens toe gedraagen,
 Met vlack, by vlack, en Streep, by Streep.

Kopergravure uit: Johannes en Caspares Luiken, Het menselyk Bedryf. Let op de bleeker met zijn waterschap, de zgn. waterhoos. De grasvelden waarop de (kledings) stukken gedroogd/gebleekt worden zijn allen omringd door sloten.

HET GARENBLEKEN.

Rond 1800 schakelden de Helmondse ondernemers steeds meer over op katoen als grondstof voor hun weefsels i.p.v. vlas en linnen. De bewerking van de katoenplant tot garen was een heel ander procédé dan dat van vlas en vereiste dan ook een aparte vak kennis. Wat dat spinnen nu betreft: de Helmondse fabriceurs betrokken de katoengarens kant en klaar uit het buitenland. De katoengarens spinnerij is in Helmond e.o., ondanks de vestiging van enkele Duitse spinnersfamilies tussen 1815 en 1840, vóór 1900 niet van de grond gekomen. Wat de bewerking van dat garen betreft: de garens werden, na aankomst hier eerst schoongemaakt, gebleekt en, indien wenselijk, geverfd. Dat laatste in tegenstelling tot het linnengoed, dat vrijwel uitsluitend effen werd afgeleverd. Bij het linnenweefsel wordt het patroon met hetzelfde, ongekleurde garen er ingeweven. (vergelijk nog steeds het tafeldamast van heden ten dage). Voor deze, beide plantaardige, textielvezels werden ongeveer dezelfde verftechnieken gehanteerd. Het is echter onduidelijk of de Helmondse weefondernemers, vóórdat zij zich met het verven van katoen bezig gingen houden, al over de kennis van het verven van linnen beschikten.

De gekleurde draden dienden om kleur en levendigheid aan het weefsel te geven en vaak werden er ook de patronen mee gevormd. De effen ongekleurde katoenen stoffen konden na het weven alsnog van kleur voorzien worden door ze te bedrukken, of ze in één kleur te verven.

Verder konden ze dan nog bewerkt worden door ze door kalanders te voeren, waardoor de stof een glanzend en gesloten oppervlak kreeg. We zien dan ook dat, vanaf begin 19e eeuw, blauwververijtjes, katoendrukkerijtjes, kalandermolens e.d. in deze streken worden opgericht. De kunst van het katoenverven en bedrukken is vnl. door vreemdelingen hier geïntroduceerd. Al met al beschikten de meeste Helmondse weef-fabrikanten rond 1820 over een primitief fabrieksgebouwtje, waarin zich enkele smet- of laafkuipen en verscheidene verfbakken bevonden.

Het bleken van het garen gebeurde om de gesponnen katoen van allerlei onzuiverheden te reinigen, die een goede ver-ving in de weg stonden. De katoenvezel is omringd door een wasachtig laagje, dat het opnemen van de verfstof belet.

Bovendien bevat het van zichzelf allerlei natuurlijke onreinheden, en onder het spinnen en bij het vervoer werd het alleen nog maar verder verontreinigd, o.a. door de spinolie.

In Nederland en ook in Helmond geschiedde rond 1830 het bleken nog op de traditionale natuurlijke wijze, een omslachtig en langdurig proces. De stof / het garen werd diverse malen enkele dagen in een alkalische (loogzouthoudende) oplossing ondergedompeld, waarna het telkens te drogen werd gelegd op de bleekweiden. Deze bleekweiden lagen aan waterstromen want de stof/ het garen moest voortdurend nat gehouden worden. Onder invloed van het loogzout, de zon en het water vond zo een natuurlijk blekingsproces plaats. De ontdekking van chloor, in 1774, had het echter mogelijk gemaakt om het bleken te reduceren tot een proces van dagen i.p.v. maanden. Al vóór 1800 vond het chemisch bleken zijn industriële toepassing in Groot-Brittannië.

In de Helmondse weefnijverheid is waarschijnlijk de hele 19e eeuw en nog tot in de 20e eeuw de natuurlijke manier van bleken in gebruik geweest. De Helmondse weefondernemers produceerden nl. traditionele weefsels, waarbij de patronen gevormd werden d.m.v. gekleurde draden (het z.g. 'bontgoed'). Veel effen/ongekleurde weefsels werden hier niet gemaakt. Voor de Helmondse weefnijverheid was dus prakties alleen het bleken van garens van toepassing. En voor de niet zo grote hoeveelheden te bleken garens voldeed de oude methode blijkbaar goed genoeg.

Sowieso bestond er bij de Helmondse weeffabrikanten weinig drang tot modernisering. De lage lonen vormden geen natuurlijke stimulans om de goedkope arbeid door (dure) machines te vervangen. Bovendien werkten de weverijen vaak op bestelling, waardoor er ook geen erg grote en constante omzetten behaald werden. Zodoende was er niet veel kapitaal voor modernisering voorhanden. Daarbij komt dat veel eigenaren van Helmondse weverijen meer zakenman waren dan industrieel ondernemer. Zij hadden veel belangen in de landbouw e.d., hielden zich bezig met geldleningen enz.

Toen de katoennijverheid in de Zuidelijke Nederlanden ná de afscheiding in 1830 voor een deel naar Nederland werd overgeplaatst, profiteerde Twente daar vooral van. Het weven van de indische katoentjes gebeurde nu goeddeels op het Twentse platteland. Bij deze massaproductie was het wél nodig en lonend om moderne technieken toe te passen. Voor de 'Oost' werden vooral calicots (een onbewerkte, effen groffe katoenen stof) geweven. De ze lappen stof moesten echter, voordat zij verzonden werden, gebleekt en opgemaakt worden. Hiervoor werd allereerst in het oude Haarlem de eerste moderne stoomblekerij opgericht, maar vóór 1850 bezat Twente ook al twee moderne bleekinrichtingen. In de Helmondse textielnijverheid beschikte de moderne katoendrukkerij van Van Vlassingen vóór 1900 over een moderne chloorblekerij, een noodzakelijke inrichting om de talloze meters katoenen stof klaar te maken voor het bedrukken.*

Het bleken van de garens geschiedde bij de grote Helmondse weverijen in een apart gebouwtje. Zo beschikten de drie grootste Helmondse weefondernemingen (Wesselman, Bogaers & Sanders, Raymakers & Ramaer, de fa. W. Prinzen) in 1832 allen over een apart looyhuis of looyerij, waar dus het loogproces plaatsvond. En overal langs de waterstromen in Helmond en directe omgeving waren bleekweiden te vinden. Vaak herkent men deze op de kaart aan het schuurtje dat er zich bevindt, dat diende als bergplaats voor gereedschappen (zoals de stokken waarop de garens te drogen werden gehangen) en de garens of het stof. Zo bevond zich in 1832 ook nabij sluis 8 een bleekweide, waarop enige tijd later ook een dergelijke 'looyerij' werd opgericht. Meer dan een halve eeuw bleef deze garenblekerij in het beheer van een uit Duitsland afkomstige garenbleker en zijn familie. De geschiedenis van het gebouw en zijn bewoners willen we in het onderstaand verhaal behandelen.

*Daarnaast had óók in de Helmondse weefnijverheid toch vrij spoedig de moderne, chemische methode van bleken, naast het natuurbleken, zijn ingang gevonden. Zo rustte Gerardus Coovels zijn in 1867 nieuw gebouwde stoomweverij (een van de eersten in Helmond) direct met een afdeling voor snelblekerij in. (GAH: ingekomen stukken, 1867)

EEN GARENBLEKERIJ IN MIERLO.

In 1834 verrees iets ten zuiden van sluis 8, tussen de kanaaldijk langs de nog niet zo lang geleden gegraven Zuid - Willemsvaart en de weg van Helmond naar Lierop, een klein fabrieksgebouwtjes. De Helmondse weeffabriceur Goort van Glabbeek had in het begin van dat jaar de ondergrond, een weiland, gekocht van een stadgenoot, de koopman Andries van Hoeck. Het nieuw opgerichte gebouwtje was bedoeld als ' looyerij tot koken van katoenen garens ' en diende tevens tot woonhuis. (1) Het erf dat er omheen kwam te liggen werd waarschijnlijk gebruikt om de garens te laten drogen in de buitenlucht en de zon.

Eind 1840 kocht Godefridus van Glabbeek nog de helft van het moeras dat tussen het erf en de kanaaldijk lag. Er werd een tuin aangelegd en het oppervlak van het fabrieksgebouwtje werd met ruim $2/3$ uitgebreid tot 80 m^2 . (1 a)

'Volgens een opgave van Mierlo's burgemeester, eind 1848, bevonden zich in het steenen en met pannen afgedekte fabrieksgebouwtje ' een afkookketel, een distilleerkuip en een waschkuip '. Verder was er een pomp en een spoelplaats op het erf. (2)

Het initiatief tot de stichting van het gebouw kwam dus van een Helmondse ondernemer en het gebouw bleef ook voorlopig op zijn naam staan. De bedrijfsvoering werd echter overgelaten aan een Duitse immigrant, Joan Peter Kropp. Maart 1834 krijgt deze Joan Kropp vergunning van Provinciale Staten om een buis door de kanaaldijk te leggen (3), die diende voor de toevoer van het in grote hoeveelheden benodigde kook- en spoelwater. Peter Kropp, geboren te Reydt (bij München - Gladbach), kwam waarschijnlijk vanuit München-Gladbach naar Mierlo (4). Bij de volkstelling van 1839 bevindt zich in het fabrieksgebouw annex woonhuis naast het gezin Kropp ook nog een dienstknecht, een dienstmeid en een dagloner. (5)

Vermoedelijk zijn deze allen bij het bedrijfje betrokken geweest. In 1850 is het inwonende werkvolk verdwenen, in hun plaats woont nu schoonzoon Diederik August Hollweg in, (6) die [†] 1847 met de enige dochter des huizes is getrouwd. Uit hun huwelijk komen acht kinderen voort, maar de helft ervan sterft voor het vijfde jaar. Diederik August Hollweg was evenals zijn schoonvader garenbleker van beroep en was uit dezelfde streek afkomstig. (7)

De eerste jaren ná 1850 heeft nog een andere Rijnlander op het bedrijfje gewoond en gewerkt, een zekere Moritz Brinck, van beroep turksroodverver. Waarschijnlijk is met zijn komst ook een rood ververijtje aan het bedrijf verbonden. (8) Brinck vertrekt echter al vrij spoedig naar Helmond en van daaruit weer terug naar zijn oude woonstreek. (9) Hollweg en Brinck voerden onder hun namen de roodververij. Vermoedelijk gaat het hier niet om een zelfstandig bedrijfje maar liet de al wat oudere Joan Kropp deze aparte bedrijfsactiviteit aan hen, onder hun naam, over. In ieder geval wordt nog in 1851 door Provinciale Staten op naam van Kropp een vergunning afgegeven om een tweede buis door de linkeroever van de Zuid-Willemsvaart te leggen. (10) In 1853/54 werken in de twee bedrijfjes dertien personen. Voor 1854 staat de garenblekerij met negen man personeel vermeld en de roodververij met vier. (11) Na het vertrek van Brinck vinden we nergens meer een vermelding van activiteiten die op een roodververij duiden.

Wél schakelt de garenblekerij in 1856 voor de verwarming van de loogkuipen en de verfstofbakken over op stoom. (12) Tot dan toe werden de ketels met turf of hout gestookt, nu wordt voor de verhitting stoom gebruikt. (Waarschijnlijk konden met stoom ook hogere temperaturen bereikt worden wat zijn invloed heeft op de kwaliteit en de snelheid van het bleekproces). Wie over het kapitaal en wie over de kennis beschikte om het stoomtuig te kunnen plaatsen in onduidelijk. Gebouw en erf waren nog altijd eigendom van Goort van Glabbeek, die samen met leden van de familie Prinzen in Helmond een weefgoederenfabriek dreef onder de fa. W. Prinzen. Waarschijnlijk maakte de garenblekerij een deel uit van de genoemde firma. (13)

Rond 1856/57 draagt Peter Kropp de bedrijfsvoering over aan August Hollweg (14). Vanaf die jaren staat het bedrijfje in de gemeenteverslagen van Mierlo op naam van de laatste. Hollweg neemt niet alleen de bedrijfsvoering over maar ook het fabrieksgebouwtje en de omringende grond van Goort van Glabbeek. (15). Kropp overlijdt kort daarna, siechts 54 jaar oud. Ook zijn opvolger, Diederik Hollweg wordt niet erg oud: in 1864 sterft hij , op 42-jarige leeftijd. Is het erg gewaagd om de oorzaak van deze vroegere overlijdens mede te zoeken in de aard van hun werk ? (veel vochtige en ongezonde dampen, grote temperatuurswisselingen het werken met loog e.d.)

De weduwe van Diederik Hollweg, Anna Sophia Kropp, zet na de dood van haar man de zaak voort, in een latere periode waarschijnlijk bijgestaan door haar enig overgebleven zoon, Jacob Diedrich Hollweg. Nog vóór zijn dood echter heeft August Hollweg zijn bedrijfje en het terrein weer moeten verkopen. De nieuwe eigenaar is de Deurnese onderwijzer Jan Martens Peereboom, die na zijn pensionering als rentenier/koopman zijn laatste dagen in Helmond slijt. (15a) Het bedrijfje is dan echter allang over zijn hoogtepunt heen. In 1857 werken er nog maar drie personen, in 1859 twee en in de jaren '60 slechts één. (16) In 1876 is het aantal personeelsleden weer gegroeid tot zes: vijf mannen en één meisje (17) en dat ondanks een tegenslag het jaar daarvóór, toen een brand de bergplaats in as legde. (18) Toch is de zaak spoedig daarna , waarschijnlijk omstreeks 1877, stopgezet. De gemeenteverslagen van ná 1877 vermelden in ieder geval het bedrijfje niet meer. (19) Vermoedelijk verkeerde de Wed. Hollweg toentertijd al langere tijd in financiële moeilijkheden. In 1872 was zij genoopt het terrein en het gebouw van de eigenaar te huren (20) , hoewel ze er zelf blijft wonen met haar gezin. De pen ibele financiële toestand van de weduwe blijkt ook uit een brief van de Helmondse weverij Prinzen & van Glabbeek aan haar. Die zenden haar een bankbiljet van f.40,-- over met de boodschap dat 'ze besluiten haar voor de laatste maal te helpen '. (22)

Langzaam maar zeker wordt het steeds stiller in huize Hollweg: in 1871 trouwt de oudste dochter en gaat weg, in 1877 verlaten de zoon en de op één na oudste dochter het ouderlijk huis en tenslotte vertrekt in 1885 ook de laatste overgebleven dochter. Als laatste vertrekt dan, het jaar daarop, ook Anna Sophia Kropp uit Mierlo, (22a). Ruim een halve eeuw heeft zij er gewoond. Met haar verdwijnt een geslacht van Rijnlanders, die de opbouw van de Helmondse industrie in de 19e eeuw mede gestalte hebben gegeven, uit ons gezichtveld.

In 1889 staat het fabrieksgebouwtje verlaten en wordt het openbaar verkocht. (23) Godefridus van den Berk, wiens vader jarenlang knecht bij Hollweg was geweest (24) vestigt er een wasscherij annex linnen- en katoenblekerij. (25) Deze onderneming verdwijnt echter ook met de komst van de chemische wasscherijen in deze streken ná 1900.

Mierlo den 23 September 1853

Nota van A. H. & A. G. Bats te Helmond

aan

A. Hollweg & M. Brunkhof

1853

Aug 23	30 fl 16	Water duske voor garen	af 1,25	37	50
"	20 fl 20	Stule	" 1,25	25	50
		te remon		62	00

aan

tes A. Hollweg & M. Brunkhof

ENKELE OPMERKINGEN OVER DE SOCIALE POSITIE
VAN DE DUITSTALIGE 'KOLONIE' ZOALS DIE IN DE
19e EEUW IN HELMOND EN OMGEVING TE VINDEN WAS.

Het moet voor deze vroege gastarbeiders een hele omschakeling geweest zijn voordat zij zich in de voor hen nieuwe en vreemde omgeving thuisvoelden. Toch is de overgang van hen lang niet zo groot geweest dan nu bv. bij de gastarbeiders uit het Middellandse Zeegebied het geval is. Ook al spraken zij van huis uit een andere taal, tenslotte zijn het Nederlands en het Duits twee verwante talen, die zeker toen nog meer overeenkomsten vertoonden dan tegenwoordig, waardoor de taalbarrière in theorie niet erg groot was. Ook de afwijkende geloofsbeleving van de Duitse immigranten (de meesten waren Evangelisch Luthers of anderszins protestant) is bij ons weten, nooit een aanleiding tot problemen geweest. Integendeel in de tweede helft van de 19e eeuw bevond zich in Helmond een, weliswaar kleine, maar groeiende en zeer bewuste protestantse gemeenschap, waartoe veel vooraanstaande families behoorden.

De culturele verwantschap tussen deze Duitsers en de inwoners van onze streek van toen betekende ook een veel geringere barrière voor een integratie dan dat heden ten dage bij de zgn. gastarbeiders het geval is. Daarbij kwam dat deze Duitse immigranten veelal vakarbeiders waren die vaak over zeer specifieke kennis en vaardigheden beschikten, waaraan de Helmondse industrie juist op dat moment behoefte had.

De sociale positie van één van deze Duitse families, nl. de familie Hollweg, hebben we enigszins proberen af te leiden uit de schaarse gegevens m.b.t. de opleiding en de latere plaats in het maatschappelijk leven van de kinderen. De enige zoon van het gezin die een volwassen leeftijd bereikte, August Diedrich, behoorde in 1867 tot de eerste leerlingen van de Helmondse Rijks H.B.S. Hij doorliep alle drie de klassen en werd later ontvanger der belastingen. (26) De oudste dochter trouwde met een lid van de vooraanstaande Helmondse familie Prinzen, een agent in steenkolen. (27) Een andere dochter werd onderwijzeres en was een van de eerste twee onderwijzeressen die verbonden waren aan de protestantse school op de Wiel, de voorlooper van de Wilhelmina-school.

Opvallend is dat al deze Duitse spinners, roodververs, kam- en rietmakers enz. hun bedrijfjes nooit tot grote zelfstandige ondernemingen hebben kunnen omvormen. Door gebrek aan kapitaal en/of zakelijk inzicht waren of werden zij allemaal afhankelijk van Helmondse financiers of ondernemers. De belangrijkste reden voor hun geringe zakelijke succes was het feit dat de Duitse vakkrachten niet over de nodige financiële fondsen beschikten. Hun inbreng bestond meestal uit niet veel meer dan hun goed betaalde vakkennis. Bovendien vergt het opzetten én exploiteren van een modern bedrijf een bepaalde ondernemingsgeest, waaraan het deze ambachtelijk geschoolde Duitse vaklieden ontbrak.

August Hollweg bv. kon de garenblekerij die hij beheerde slechts overnemen door zich diep in de schulden te steken. Pas ná zijn dood kon zijn weduwe de schulden aflossen (28), en ook het verdere verloop van de onderneming wordt gekenmerkt door gebrek aan kapitaal.

LITERATUUR

- 1) Blekerij-industrie. in: Tijdschrift voor het onderwijs in de Aardrijkskunde, jrg. 8 (1930), pg. 226-227
- 2) J.A.P.G. Boot en A. Blonk: Van smiet- en snelspoel. Hengelo, 1957. (aanwezig op GAH)
- 3) W.A.J.M. Harkx: De Helmondse textielnijverheid in de loop der eeuwen. Tilburg, 1967. (aanwezig op GAH)
- 4) J. Lancier: Textieltechnologie, dl. I. Enschede, 1953. (aanwezig op openbare bibliotheek Helmond)
- 5) Dr. Wilhelm Massot: Textil-Industrie, band III, Leipzig, 1904. (aanwezig op GAH)
- 6) Over het verwen van Katoen en Linnen. door Laugier. in: Tijdschrift ter bevordering van Nijverheid, 1833
- 7) H.W.M. Plettenburg: De blekerij uit Overveen. Arnhem, 1963
- 8) W.J.C. van Paassen en J.H. Ruygrok: Textielwaren. Groningen, 1943¹⁰. (aanwezig op GAH)
- 9) Joyce Storey: The Thames and Hudson Manuel of Dyes and Fabrics. London, 1978
- 10) Van Vlissingen & Co's Gedenkboek 1846-1946. Helmond, 1948. (aanwezig op GAH)

NOTEN:

GAM = Gemeentearchief Mierlo - G.A.H. = Gemeente-archief Helmond.

(1 a) GAM, Kadaster, Suppletoir Aanwijzende Tafel, sectie C, nos. 16/17, 65/66, 106/108

(1) G.A.M. Kadastrale legger, art 149 en 455.

(2) G.A.M., inv. no. 19/3 Corr. B., brief no. 27, 28-12-1848.

(3) Provinciaal Verslag Noord-Brabant 1851, pag. 152

(o.a. op Universiteitsbibliotheek Nijmegen).

(4) Peter Joan Kropp (geb. 1804 te Rheyd - bij München-Gladbach - gest. 29 september 1858 te Mierlo)

X Anna Sibilla Sophia Schink (geboren 1797 te Gross Mulheim, - gest. 16 juli 1868 te Mierlo)

dochter: Anna Sophia Kropp (geb. 18 oct. 1827 te München-Gladbach)

(5) G.A.M. Volkstelling 1839, wijk Goor no. 323

(6) G.A.M. Volkstelling 1850, wijk Goor no. 321

(7) Diederik August Hollweg (geb. 1 dec. 1822 te M. Gladbach - gest. 26 febr. 1864 te Mierlo)

X Anna Sophia Kropp (zie boven)

kinderen: - Anna (geb. 11 nov. 1847

gest. 28 april 1848)

- Anna Helena Henriëtte (geb. 11 mei 1849

gest. 19 aug. 1873)

- Wilhelmina (geb. 7 juni 1851

gest. 14 aug. 1853)

- Jacob Diedrich (geb. 11 april 1853

gest. ?

- Wilhelmina (geb. 13 maart 1855

gest. 16 aug. 1860)

- Emma (geb. 11 dec. 1856

gest. ?

- Carel Frederik (geb. 2 nov. 1860

gest. 2 juli 1864)

- Anna Catharina (geb. 1 april 1863

gest. ?

(8) G.A.H. Gedeponeerde Archieven, brieven A.H. en A.6

Bots, multiband II, no. 30a: Rekening van A. Hollweg en M. Brinck, voor geleverd Tukrs roodgaren, 1853.

(9) - G.A.H., Bev. Reg. 1849-'60, dl. B, fol. 24.

30 januari 1854 komt Moritz Brinck (geb. 23 maart 1829 te Gladbach) in Helmond te wonen (Vestraat A.25), terwijl Mierlo zijn wettig domicilie blijft.

- G.A.H., Corr. B. 1846-'54, brief no. 260, 3 mrt. 1855: Buitenlandse reis pas voor Julianus Mauritz Brinck.

(10) zie noot 3.

(11) Provinciaal Verslag Noord-Brabant 1853, bijlage 30, pag. 10 en idem 1854, staat van de fabrieken enz., pg. 22.

(12) - Provinciaal Verslag Noord-Brabant 1855, pg. 312

- G.A.M., Gemeenteverslag 1856.

In die tijd schakelden ook meerdere Helmondse weefgoederen-fabriekjes over op stoomketels, 'ter vervanging van de oude kookketels en fornuizen'

(G.A.H., Corr. B. 1846-'54, brief no. 1094, 11 oct. 1853)

(13) Provinciaal Verslag Noord-Brabant 1855, pg. 254: Aan W.

Prinzen, fabrikant te Helmond, wordt concessie verleend om de beide bestaande en onvoldoende pompbuizen door den kanaaldijk en berm boven sluis no. 8, ten dienst van de aldaar bestaande turksroodververij, door een gegoten ijzeren buis, binnenwerks wijd over de middellijn 15 duimen, te vervangen.

- (14) In zijn overlijdensacte staat J.P.Kropp als 'particulier'vermeld.
- (15) G.A.M., Kad. legger, art. 1011
- (15a) G.A.M. Kad. legger, art. 1219
- (16) G.A.M., Gemeenteverslagen 1857,1859,1861,1866
- (17) G.A.M., Gemeenteverslag 1876
- (18) G.A.M., Gemeenteverslag 1875
- (19) Een mogelijke tweede aanwijzing is het vertrek van de oudste, enige zoon, in 1877.
- (20) G.A.H., Not.Archieven, B.A.J. Sassen 1872, akte no.107, 8 oct.: Sophia Kropp verhuurt hierbij huis, looierij, tuin en moeras te Mierlo (Kad. C.nos. 186/188) aan Jan Martens Peereboom, rentenier te Helmond, voor f.140,0 p/jaar.
- (21) Vervalt.
- (22) G.A.H., Ged. Archieven, Arch. Prinzen & van Glabbeek factuurboek 1879/1880, no.33 (brief 10 dec.1879)
- (23) G.A.H. Col..kranten, Adv. Nieuws van de Week 18 sept.1889: ' openbare verkoop door Notaris van Riet te Deurne t.v.v C. van Mensch, burgemeester van Dinteloord, van een sedert jaren bestaand hebbende katoenblekerij nabij sluis 8 ! Het gebouw was het laatst in het bezit van de zoon van Jan Martens Peereboom, Antoon Johan, fabrikant te Heerenwaarden (aan de Maas bij Lith - red.) (GAM, kad.legger, art.2092)
- (24) G.A.M. Bev. Reg. $\pm$ 1860, - $\pm$ 1890, fol. 607
G.A.M. " $\pm$ 1860 $\pm$ 1890, fol. 704
- (25) G.A.H. Col..kranten, ingezonden brief Nieuws van de Week, 28 april 1894.
- (26) Archief RHBS Helmond, leerlingenregister 1867 - 1926, no.7
- (27) Anna Helena Henriëtte Hollweg trouwt 22 december 1871 te Mierlo met Johannes Josephus Hubertus Prinzen, agent in steenkolen, zoon van Hubertus Petrus Prinzen en Antonia Hockers.
- (28) Dienst van het Kadaster Eindhoven, Alg.Register, dl.70,no.38

ARCHIEFNIEUWS

door J.J.F. de Waal

Benoeming.

Op 17 november 1980 is de vacature die bij de gemeentelijke archiefdienst door het vertrek van H. den Hertog in september 1980 was ontstaan, vervuld door de benoeming van mej. H. Kattestaart uit Eindhoven. Zij gaat zich op het gemeentearchief voornamelijk bezighouden met de externe dienstverlening. Dat houdt in dat ze ook de contacten van het archief met de Heemkundekring zal behartigen. We zullen H. Kattestaart, die voorheen op het Eindhovense gemeentearchief werkzaam was, dus ongetwijfeld nog nader leren kennen. We wensen haar een prettige samenwerking met de leden van de heemkundekring toe.

De Vlasbloem.

De Vlasbloem is de naam van het Historisch Jaarboek voor Helmond, waarover U in vorige afleveringen al heeft kunnen lezen. Op 22 november 1980 is het eerste deel verschenen. Het initiatief voor dit jaarlijks te verschijnen boek is genomen door de gemeentelijke archiefdienst in navolging van soortgelijke uitgaven zoals die in andere Noordbrabantse steden reeds bestaan. We kennen de Boschboombladeren in 's-Hertogenbosch, De Lindenboom in Tilburg, De Oranjeboom in Breda en de Ghulden Roos in Roosendaal. In deze Brabantse botanische tuin heeft Helmond nu dan De Vlasbloem geplant, die naar wij hopen in onze stad vast wortel zal schieten om tot volle bloei te kunnen komen. Haar naam is dubbel met de geschiedenis van Helmond verbonden. Enerzijds spruit de vlasbloem uit de plant die tot grondstof van linnen dient. Van de afzet van linnenproduktie was de welvaart van Helmond, van oudsher een textielstad, tot aan de 19e eeuw nagenoeg volledig afhankelijk. Anderzijds is De Vlasbloem de naam van een 17de-eeuwse Helmondse rederijderskamer.

In geen boekenkast van een heemkundelid mag De Vlasbloem ontbreken. Het boek is voor f.15,— te koop in de boekhandel en bij het gemeentearchief.

Cursussen oud schrift.

In samenwerking met het streekarchivariaat Peelland te Deurne heeft de gemeentelijke archiefdienst van Helmond weer cursussen oud schrift voor beginners en gevorderden georganiseerd gedurende de wintermaanden. De lessen worden allen te Helmond gegeven op maandag- en dinsdagavond in de periode december-februari 1980/1981. Er zijn drie groepen gevormd voor beginners met gezamenlijk veertig deelnemers en één groep gevorderden met negen deelnemers. Geen gebrek aan belangstelling dus.

Bidprentjes.

Heemkundelid Broeder P.v.d. Ven is zoals de meesten van U onder hand wel weten de trouwste bezoeker en tevens onbezoldigd medewerker van het gemeentearchief. Geruime tijd heeft hij zich vrijwillig belast met de ordening van de bidprentjesverzameling van het archief die zich, ook door toedoen van de broeder zelf trouwens, steeds meer begon uit te breiden. Met voortvarendheid zette hij zich aan het werk dat thans zijn voltooiing begint te naderen. 15.000 à 16.000 prentjes zijn bijna alfabetisch-lexicografisch op familie- en persoonsnaam keurig in loonzakjes gerangschikt en voor bezoekers te raadplegen. Het betreft de bidprentjes van personen die in Helmond geboren en overleden zijn, of er gewoond hebben.

Een nieuw probleem dient zich echter aan. Gaandeweg is de broeder verslingerd geraakt aan de prachtige verzameling. Onlangs hoorden we hem verzuchten: " Als het met de bidprentjes is afgelopen , is het ook afgelopen met mij ". Lezers, laat het zover niet komen. Red de broeder en de prentjesverzameling ! Het archief kan niet zonder de broeder evenmin als de broeder zonder het archief kan. Help mee om het gigantische vrijetijdswerk van Broeder van de Ven uit te bouwen tot een unieke documentatie en een niet te verwaarlozen bron voor de geschiedenis van onze stad. Het gemeentearchief zal u daarom dankbaar zijn voor toezending van prentjes betreffende Helmondse personen, U kunt ze sturen ter attentie van Broeder P.van de Ven.

Sassen.

De tentoonstelling in het kasteel over August Sassen, georganiseerd door de gemeentelijke archiefdienst en het gemeentemuseum van Helmond, is van 27 september tot 8 november 1980 door ongeveer 1200 personen bezocht.

Foto's.

Tot onze spijt zal de fotodocumentatie van de gemeentelijke archiefdienst aan De Wiel 22 voor bezoekers tot nader aankondiging gesloten zijn. De verhuizing naar onze dependance maakte een reorganisatie van de verzameling noodzakelijk. De gebrekkige toegankelijkheid zal daardoor worden opgeheven. Enkele vrijwilligers, leden van de heemkundekring, hebben reeds belangeloos hun medewerking toegezegd bij het ordenen van de foto's. Hopelijk kan nu spoedig worden tegemoet gekomen aan de groeiende vraag naar informatie uit foto's die de geschiedenis van onze stad in beeld brengen.

Alleen in dringende gevallen is de verzameling toch nog te raadplegen. U kunt dan een afspraak maken met de gemeentearchivaris, telefoon 4 52 55, tst. 326.

Verkrijgbare publikaties op het gemeentearchief.

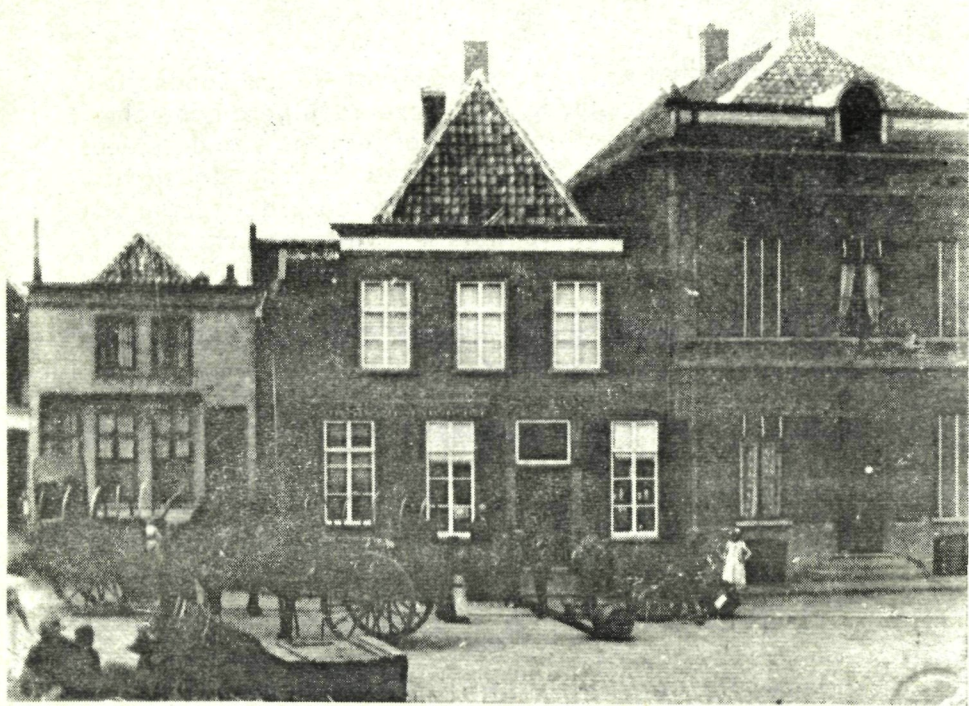
R.C.M. Jacobs, Bibliografie van J.J.M. Heeren, 1907-1968,
Helmond, 1975 f.7.50

H.M.P.v.d. Lisdonk, Inventaris van het archief van het
bedrijf Publieke Werken van de gemeente Helmond en van
andere archieven.
Inventarisreeks nr.1. Helmond, 1979 f.7.50

G. van Hooff, August Sassen, 1853-1913,
Helmond, 1980 f.5.00

- Historisch Jaarboek voor Helmond De Vlasbloem,
Dl. I, Helmond 1980 f.15.00
- Scriptiemap van de gemeentelijke archiefdienst van
Helmond over Binderen; met literatuurlijst. f.5.00
- Scriptiemap van de gemeentelijke archiefdienst van
Helmond over Wereldoorlog II en de bevrijding van
Helmond; met literatuurlijst. f.5.00
- Folder: Wat is het gemeentearchief ? Uitgave van de
gemeentelijke archiefdienst en de afdeling Voorlich-
ting van de gemeente Helmond. Gratis.
- Jaarverslag 1979 van de gemeentelijke archiefdienst
van Helmond. Gratis.
- Overzicht van de archieven en verzamelingen berusten-
de in de gemeentelijke archiefbewaarplaats van Helmond.
Overdruk uit de archieven in Noord-Brabant, samenge-
steld door de Kring van Archivarissen in Noord-Brabant,
Alphen aan den Rijn, 1980. f.1.00
- Vouwblad betreffende de archieven in Noord-Brabant.
Een kaart waarop alle archiefdiensten in Noord-Brabant
zijn aangegeven. Uitgave van de provinciale archiefin-
spectie in Noord-Brabant. Gratis.
- Kaart van de Rijks-, Gemeente- en Streekarchieven
in Nederland. Uitgave van het Ministerie van C.R.M.,
Stafafdeling Statistiek. Gratis.
- Folder: Wie waren Uw voorouders ? Over de cursus
Genealogie in 24 schriftelijke lessen van PBNA te Arnhem
Gratis.

NOOIT GEZIEN MISSCHIEN ?

(reproductie: P. v. d. Molenhof)

DE WESTKANT VAN DE MARKT, AANSLUITEND
AAN DE VEESTRAAT, ± 1890.

Rechts het woonhuis dat notaris B.A.J. Sassen in 1864/65 voor hem en zijn gezin liet bouwen. Heel lang heeft de familie Sassen er echter niet gewoond, want na verloop van tijd was het te groot voor het uit elkaar vallende gezin. Ná de familie Sassen werd het huis door diverse achtereenvolgende families kortstondig bewoond, totdat in 1889 Doctor Leopold Ferdinand Dentz het pand betrok. Deze arts een geboren

Amsterdammer, was in Utrecht gepromoveerd op een oog-heelkundige dissertatie en hij behandelde in zijn Helmondse praktijk dan ook speciaal de ooglijders. Hij was nog jong, 31 jaar, toen hij zich vanuit Harderwijk in Helmond vestigde. Hij bleef hier op de Markt tot aan zijn dood, in 1903, wonen.

Het middelste pand was het stamhuis van de Helmondse tak van de familie Spoorenberg. Hier groeiden hele geslachten kruideniers in het groot op, die profiteerden van de steeds toenemende centrumfunctie van de stad. Hun handel werd waarschijnlijk niet ongunstig beïnvloed door de ligging van de zaak (tevens woonhuis) aan de kop van de markt.

Na de dood van Jacobus Hubertus Spoorenberg (26 april 1824, Helmond - 23 april 1883, Helmond) zetten zijn zoons Petrus Josephus en Andreas Hubertus in hetzelfde pand de zaak in kruideniers- en koloniale waren voort onder de 'fa. Erven J.H. Spoorenberg ! De vennootschap beschikte bij haar ontbinding in 1901 o.a. over een stoomkoffiebranderij in het bovengenoemde pand en een te Emael (België).

Het huis links was eigendom van Van Gend & Loos en werd tot aan zijn dood, bewoond door de (oud-) directeur van de Helmondse vestiging van deze firma, Joannes Adrianus de Nies. (+ 1881). In 1889 kwam Maria Fortier, wed. Comp-ter, er met haar drie kinderen te wonen.

Achter de, nauwelijks zichtbare, toegangspoort aan de uiterste linkerzijde bevond zich vóór 1890 het woonhuis van Joannes Hubertus Spoorenberg, directeur van van Gend & Loos te Helmond. In 1889 komt daar de uit Eindhoven afkomstige, linnenfabrikant Adriaan van Gerdinge met zijn familie te wonen. Later moest het huis plaats maken voor het grote winkelpand van de Leidse firma Terheyden & Waals, dat 12 april 1901 werd geopend.

G.v. Hooff

BERICHT VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP 1.

Opgavingen Binderen 21 oktober t/m 31 oktober 1980.

Eindelijk was het dan toch zover. Op 21 oktober jl. werd gestart met de proefopgraving van de abdij van Binderen.

De wetenschappelijke leiding was in handen van de archeoloog drs. Van der Sanden en zijn twee assistenten de heren Boetzkes en Deeben. Bij de opgraving waren verder betrokken de oud-provinciaal-archeoloog de heer Beex en de heer Broertjes, die de geologie voor zijn rekening nam, en onze archeologische werkgroep, waarop het gemeentebestuur een beroep had gedaan.

Zoals reeds vermeld, werd op 21 oktober begonnen en wel om 13.30 uur. Toen deed de graafmachine de eerste aanval op het reeds uitgezette vlak.

Er werden twee sleuven gegraven van resp. 60 x 5.15 en 36 x 4.6 meter; genummerd resp. 1 en 2. De diepte varieerde van 50 tot 60 cm. Het terrein ligt op een hoogte van + 16.85 meter + NAP. De vondsten, die in de door de graafmachine verwijderde grond werden aangetroffen, werden per sleuf en per laag verzameld en bewaard. Ze bestonden voornamelijk uit scherven aardewerk, glas en beenderen van dieren.

Bij deze werkzaamheden kwamen ook de eerste grondsporen, verkleuringen in het oorspronkelijke zand, te voorschijn. Ook werden in sleuf 1 funderingsresten en heel veel puin aangetroffen.

Na het werk met de machine kwam het meer fijnere werk nl. het schaven van de wanden en bodem van de sleuven met de schop, zodat de grondsporen zich nog beter aftekenden. Al het geschaafde werd daarna door de technische staf ingetekend en ingekleurd; zonodig werd ook gefotografeerd.

In beide sleuven waren duidelijke sporen van waterlopen en kuilen en andere activiteiten in de bodem waarneembaar. De lopen in sleuf 1 bleken bij nader onderzoek nogal wat houtresten te bevatten terwijl de sloot in sleuf 2 veel aardewerkscherven en beenderen van dieren prijs gaf. Ook nu werd weer alles ingetekend en zonodig gefotografeerd en de gedane vondsten per sloot, kuil of vlakje afzonderlijk in doosjes opgeborgen, zodat men naderhand nog weet, waar de vondsten vandaan zijn gekomen.

Over de ouderdom van de gevonden funderingsresten in sleuf 1 kan nog iets worden gezegd. De genomen monsters van stenen, mortel enz. moeten nog eerst door deskundigen worden onderzocht. De gevonden aardewerk scherven zijn voorlopig te dateren in de 15e eeuw of later. Ook zijn in de beide sleuven grondboringen verricht.

Zo spoedig mogelijk zal drs. Van der Sanden een uitgebreid rapport over deze opgraving uitbrengen aan het gemeentebestuur van Helmond; daarna zal nog wat uitgebreider op deze opgraving in de Heemkroniek worden teruggekomen.

Van de werkgroep Archeologie hebben zich voor de opgraving ingezet: de dames Van Eyck en de heren Van Laarhoven, Van Berlo, Colen, Van Hooydonk, Van de Laarschot, Van Lierop, Söhngen en Swinkels. Ook gaven diverse leden van de kring van hun belangstelling blijk en bezochten de opgraving.

Het was interressant en leerzaam voor ons amateurs om aan deze opgraving mee te kunnen werken.

A. Swinkels

INHOUD HELMONDS HEEMKRONIEK 1980
de cijfers verwijzen naar resp. nummer van
van de aflevering en paginanummer daarin

Artikelen

100 jaar Broeders van Maastricht door: J.J.F. de Waal en P.J.H. van de Ven	I-1
Textielnijverheid op een dorp rondom Helmond door: Giel van Hooff	II-33
Brouwhuis, een stichting van Echternach door: J.H. van Hooydonk	III-96
Helmonders als zouaaf in dienst van de paus door: T. Söhngen-van Gotum	III-103
Keltische achterblijvers in Peelland door: J.H. van Hooydonk	III-121
Voorgeschiedenis van de Hatéma I door: Jac. Heeren	III-127
De verdwenen burcht van Helmond door: J.H. van Hooydonk	IV-145
Voorgeschiedenis van de Hatéma II door: Jac. Heeren	IV-154
Een garenblekerijtje te Mierlo door: Giel van Hooff	IV-159
<u>Bestuursmededelingen, verslagen e.d.</u>	
Verslag Jaarvergadering	I-25
Van de redactie	II-28
Het oudste Helmond, verslag van een lezing gehouden door J.H. van Hooydonk door: G.J. van Bussel	II-87

Werkgroepen

Werkgroep woordenlijst	II-30
Toponymie	
door: P.v.d. Meulenhof	II-83
idem	III-94
Archeologie	
door: J.H. van Hooydonk	III-92
A. Swinkels	IV-179
<u>Archiefnieuws</u>	
door: H. den Hertog	II-29
idem	III-132
J.J.F de Waal	IV-173
<u>Nooit gezien misschien ?</u>	
Eenvoudige burgerwoning eind 17 ^e eeuw	
door: J.H. van Hooydonk	II-89
Het woonhuis van Dirk van Lookeren-Campagne	
door: Giel van Hooff	III-138
Westzijde van de Markt	
door: Giel van Hooff	IV-177

